

Карасартова Ч.Ж.

**АЗЫРКЫ КЫРГЫЗСТАНДА ИСЛАМ ДИНИНИН КООМГО ТИЙГИЗИП ЖАТКАН
ТААСИРИ**

Карасартова Ч.Ж.

**ВЛИЯНИЕ ИСЛАМА НА ОБЩЕСТВЕННУЮ ЖИЗНЬ СОВРЕМЕННОГО
КЫРГЫЗСТАНА**

Ch.Zh. Karasartova

THE INFLUENCE OF ISLAM ON THE SOCIAL LIFE OF MODERN KYRGYZSTAN

УДК: 347.167:322

Макалада Кыргызстанда ислам дининин коомдук турмушка тийгизип жаткан таасири каралды. Коомдун экономикалык, саясий, социалдык жана маданий чөйрөлөрүндөгү анын таасири фактылар аркылуу берилди. Ислам дининин таасиринен коомдо пайда болгон жагымдуу жана жагымсыз көрүнүштөр аныкталды.

Негизги сөздөр: ислам дини, ислам дининин таасири, исламдык кызматташтык, диний объектилер, исламдык уюмдар, халал өндүрүшү, үй-бүлө куруунун исламдык модели, диний экстремизм, терроризм.

В статье рассматривается влияние ислама на общественную жизнь Кыргызстана. Его влияние на экономические, политические, социальные и культурные сферы жизни общества основывается на фактах. Определены благоприятные и неблагоприятные явления, возникшие под влиянием ислама.

Ключевые слова: ислам, влияние ислама, исламское сотрудничество, религиозные объекты, исламские организации, производство халал, исламская модель создания семьи, религиозный экстремизм, терроризм.

The article considers the influence of Islam on the public life of Kyrgyzstan. Its influence on the economic, political, social and cultural spheres of society is based on facts. Favorable and unfavorable phenomena that emerged under the influence of Islam have been.

Key words: Islam, the influence of Islam, Islamic cooperation, religious sites, Islamic organizations, halal production, the Islamic model of family creation, religious extremism, terrorism.

Азыркы учурда, дүйнөлүк саясатта өзүнүн ээлеген ордуна жараша, өзгөчө көңүл бурууну талап кылып, коомдо кызуу талашты, ар түрдүү ой-пикирлерди жаратып жаткан ислам дининен башка бир дагы дин жок. Бул көрүнүштөн Кыргызстан дагы четте калган жок.

Андыктан, бул макалада Кыргызстанда ислам дининин өлкөнүн коомдук турмушуна тийгизип жаткан таасири илимий талдоого алынды.

Маселени изилдөөнүн натыйжасында Кыргызстанда ислам дининин коомго тийгизип жаткан төмөндөгүдөй бир нече таасирлерин аныктай алдык:

1. *Кыргызстандын мусулман өлкөлөрү менен болгон тышкы байланышы калыптанدى.* Мисалы, 1993-жылдан баштап КРсы Исламдык өнүгүү банкынын мүчөсү болуп калды. Өлкөнүн экономикасындагы кызматташтыктын алкагында ар кандай деңгээлдеги бир нече инвестициялык долбоорлор ишке ашырылды. Кыргызстандын банк система-

сында исламдык каржылоо принциптеринин жайылышып жаткандыгын, ислам дининин экономикага тийгизген таасири катары кароого болот. Эксперттердин баамынды исламдык банкинг акыйкаттык принцибине жана мусулмандык укукка негизделген каржылоо боюнча алтернативдүү институт болуп саналат [1]. 2006-ж. биринчи жолу, шариаттык каржы моделин жайылтуу жөнүндө Кыргыз Республикасы менен Исламдык Өнүгүү Банку жана ААК «ЭкоИсламикБанктарынын» ортолорунда меморандумга кол коюлган. Ал эми, республикада исламдык каржылоо принциптеринин калыптанышына шарт түзгөн негизги документ 2008-ж. «Кыргыз Республикасында исламдык каржылык кызматтын индустриясын жайылтуу жөнүндөгү» [2, с.54] Токтом болуп эсептелет. Ошентип, постсоветтик мейкиндикте Кыргызстан исламдык каржылоо принциптерин жайылтуу жана өнүктүрүү боюнча зарыл болгон мыйзам актыларын киргизген биринчи мамлекет болуп калды.

Кыргызстанда көптөгөн мусулман өлкөлөрүнүн өкүлчүлүктөрүнүн ачылуусу, Түркия, Иран, Араб ж.б. элчилеринин келиши, алар менен болгон маданий жана соода-сатык мамилелеринин өнүгүшү буга мисал боло алат.

2. *Өлкөдө диний объектилер (мечит, медресе, жогорку окуу жайлар) көбөйүп, исламдык уюмдар, фонддор жана бирикмелер активдүү иш алып барышууда.* Сауд Аравиясы, Турция, Иран, Кувейт ж.б.у.с. сыяктуу өлкөлөр Кыргызстанда ислам дининин кайра жаралуусуна абдан чоң каржылык колдоо көрсөтүшүүдө. Анын натыйжасында, республика боюнча диний объектилердин сандык жана сапаттык жактан өсүшү байкалат. Өзгөчө мечиттердин курулушу, медреселердин жана башка окуу жайлардын ачылышы, мусулман уюмдарынын түзүлүшү чет элдик жеке адамдардын же диний уюмдардын инвестицияларына жүргүзүлгөндүгү менен мүнөздөлөт. Эгерде 1990-ж. Кыргызстанда 39 мечит болсо, ал эми 2014-жылы өлкөдө 2362 мечит [3, 12-б.] бар.

Бишкекте 1993-ж. Ислам институту ачылгандан баштап, ислам диний өздүк билим берүү системасыны калыптана баштаган. Эгемендүүлүк жылдарындагы аз гана убакыттын ичинде Кыргызстан диний окуу жайлардын саны боюнча Борбордук Азия мамлекеттеринин ичинен калктын санына жараша биринчи орунга чыгып олтурат [4, 57-б.].

Учурда, Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармалыгынын түзүмүнө кирген 81 ислам окуу жайы иштейт жана каттоодон өткөн 68 мусулман борборлору, фонддору, бирикмелери билим берүү, агартуу, кайрымдуулук иштерин жүргүзүү менен бирге ырасымдык объектерди курушат [5, 12-6].

Республикада мусулмандык массалык маалымат каражаттары жана китеп басмаканалары өнүгүүдө. Курандын котормолорунан баштап, пайгамбарлардын өмүр баяны, хадистер жыйнагы сыяктуу олуттуу китептерден сырткары ислам дининин негизин жана эрежелерин баяндаган котормо китепчелер жарык көрө баштаган.

Өлкөдөгү жана ислам дүйнөсүндөгү болуп жаткан маанилүү окуяларды, жаңылыктарды, КМДБнын ишмердүүлүгүн чагылдырып туруу үчүн Бишкек шаарында орус жана кыргыз тилдеринде чыгуучу «Ислам Маданияты» гезити түзүлгөн. Республиканын региондордо да диний багыттагы гезиттер чыгарыла баштаган. Мисалы, Жалал-Абад областынын казыяты тарабынан түзүлгөн кыргыз жана өзбек тилдериндеги «Мусулман» гезити, Ош областында өзбек тилинде бир айда эки жолу чыгуучу «Иймон юлдузи», кыргыз тилинде «Шариат» гезиттери чыгарылып турган [6, с.54]. 2006-жылдан баштап руханий, маданий жана адабий багыттагы «Ак Башат» журналы, 2014-жылдан баштап КМДБнын коомдук басмасы тарабынан «Муфтият» журналы, ошондой эле исламдык көз караштагы маданият, илим, спорт, үй-бүлө, ден соолук, геосаясат, экономика тууралуу маалыматтарды камтып, жаштардын билимин тереңдетүүгө багытталган, заманбап форматтагы “Umma” («Үммөт») журналы чыга баштады.

3. *Кыргызстанда ислам дининин таасирин диний активдүүлүктүн өскөнүнөн, жеке жана коомдук жашоонун өзгөргөнүнөн байкоого болот.* Шаарлар менен айыл кыштактар, мусулман эркектер менен аялдардын сырткы келбеттери өзгөрдү. Эгерде Совет мезгилдерде сакал коюу негизинен айылдагы карыяларга гана мүнөздүү болгон болсо, азыркы учурда улуу-кичүүсү дебей сакалдарын өстүргөн, айтылган сын пикирлерге карабастан, пакистандыктарды, арабдарды туурап узун, кенен көйнөк-дамбалдарды кийген, селдечен эркектерди, жоолукту өзгөчөлөнтүп салынган ар түрдүү курактагы айымдарды Кыргызстандын бардык жерлеринен кездештирүүгө болот. Ошон менен бирге мусулмандардын муктаждыктарын камсыз кылууга багытталган мусулман товарларын, сунуштаган дүкөндөрдүн саны көбөйдү. Мусулман аялдары үчүн сулуулук салондору, чач тарачтар ачылды.

Ошондой эле, кыргыздардын лексиконунда «Аллах ыраазы болсун», деген жаңы сөз менен катар, «халал», «харам», «иншааллах», «машаллах», «аллхамдилуллах», «астагфиуралах» деген сыяктуу мурда колдонулбаган сөздөр кеңири колдонула баштады. Жаңы төрөлгөн наристелерге ат тандоодо, мусулмандык аттарга өзгөчө маани берилип жаткандыгын байкоого болот жана динге киргендер

кыргызча аттарын өзгөртүп, өздөрүнө арабча аттарды алууда [7, 5-6.]. Дагы бир көйгөй мусулмандардын арасында нике кыйдыруу аркылуу экинчи [8, л.32], үчүнчү, кээде төртүнчү аял алуу тажрыйбасы кеңири тарап бара жатат.

4. *«Халал» өндүрүшү пайда болуп тездик менен өнүгө баштады.* Кыргызстандагы мусулмандардын санынын көбөйүшү, алардын адал («халал») жана арам («харам») маселелери боюнча билим алышына, адал тамак-аштарга болгон суроо-талаптын өсүшүнө алып келди. Ошого байланыштуу, адегенде, эт саткан жайларда «халал» деген жазуулар пайда болуп, кийинчерээк «халал» белгиси бар азыктүлүктөр жайылып, акырындап ал коомдук тамактануу жайларын, ишканаларды өз ичине камтыды [9, 21-6.]. Алькоголдук ичимдиктерди жана тамекилерди сатпаган «халал» дүкөндөр, мырзалар жубайы менен гана келсе, кире ала турган «халал» мейманканалар, ал тургай ичине түшкөндө жаман сөз сүйлөгөнгө, арак ичкенге болбой турган, «халал» таксилер да пайда болду.

5. *Ислам дининин коомго тийгизип жаткан дагы бир таасирин Кыргызстанда мусулмандардын парзы болгон Меккеге ажылыкка барып келүү зыяратынын ишке ашырылып жаткандыгын көрүүгө болот.* Белгилүү болгондой, Совет мезгилинде ажылыкка баруу өтө кыйын болгондуктан, 1959-ж. Кыргызстандан 4 гана адам Меккеге барууга мүмкүнчүлүк алган [10, л.79.], ал эми, азыркы учурда алардын саны жыл сайын өсүүдө. Кийинки мезгилдерде, Ажылык сапарга интеллигенциянын өкүлдөрү активдүү барып жаткандыгы байкалат. Меккеге барып келгендердин катарында, И.Арабаев атындагы КМУнун профессорлору Ж.Байсалов, М.Амердинова, Ж.Саркеев, К.Үтүров, Ө.Козубаев, Э.Маанаев, А.Калдыбаева, доценттер Э.Бектуров, К.Жакыпов, Э.Токсонбаева, М.Онолбаев, Ө.Караталов, Р.Зайниев [11] ж.б. бар.

6. *Өлкөдө үй-бүлө куруунун исламдык моделинин жайылышынан ислам дининин дагы бир таасирин көрө алабыз.* Мисалы, республикадагы «Сезим» кризистик борборунун 2014-жылдагы жасаган иштери боюнча берген отчетунда үй-бүлө куруунун исламдык моделинин жайылуусунан жаралып жаткан көйгөлөр тууралуу мындай деп айтылган: «отчеттук мезгилде борборго юридикалык консультация жана моралдык-психологиялык жардам сурап кайрылгандардын 50%ы мусулмандык диний шарттар (шариат боюнча нике кыйдырып) менен үй-бүлө кургандар. Алардын ичинен, 18% кыздар менен аялдар үй-бүлө куруу үчүн ала качууга дуушар болгондор болсо, 7% көп аялдуулуктан жапа чеккендер, ал эми 1,5% эрте жашында (18ге чыга электе) макулдугу суралбастан, туугандарынын сүйлөшүүсү аркылуу күйөөгө берилгендер түзөт. Кыргызстанда мамлекеттик органдардан каттоодон өтпөй үй-бүлө куруу юридикалык күчкө ээ болбогондуктан, аялдарды жана мындай үй-бүлөдө төрөлгөн балдарды укуктук жактан коргоо мүмкүн эмес. Мындай фактор өлкөдө үй-бүлөлүк зомбулукка

өбөлгө жаратууда» [12]. Ошондой эле, акыркы жылдары өлкөдө мигранттар таштап кетип, телефон аркылуу талак берген аялдардын социалдык тобу пайда болгондугу да белгилүү.

7. *Кыргызстанда диний радикализмдин жана экстремизмдин күч алып бара жаткандыгы жана бир нече террористтик актылардын ишке ашырылышы, Кыргызстанда саясий исламдын таасири күчөп бара жаткандыгын билдирет.* Бул жагдай тууралуу 2014–2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү Концепциясында: «Соңку жылдары бүткүл дүйнөдө да, Борбордук Азия регионунда да диний экстремизмдин жана радикализмдин күч алышынан улам социалдык-саясий кырдаал оордошуп жаткандыгы байкалууда» [3, 30-б.] деп айтылган.

Демек, азыркы учурда ислам дини коомдун бардык чөйрөсүндө орун алган жана өзүнүн ар түрдүүлүгү жана карама-каршылыктары менен өзгөчөлөнүп турат, *бир жагынан алып караганда ислам дининин кайра жаралуусу коомдо төмөндөгүдөй жагымдуу көрүнүштөрдү пайда кылса:*

- дин эркиндигинин натыйжасында мусулмандар диний билим алууга жана шариаттын мыйзамы менен жашоого мүмкүнчүлүк алды;

- өткөөл мезгилдин кыйын кезеңинде коомдук мамилелерди жөнгө салып туруучу руханий баалуулук системасынын бир бөлүгү катары калк арасында «социалдык жубатуу» кызматын аткарды;

- батыштын массалык-маданияттынын чабуулуна каршы улуттун өздүк наркын, диний-маданий каада-салттарын коргоого аракеттер жасалды;

- диний боордоштукту таанып билүү деңгээлинде интеграциялык жараяндын өнүгүшүнө өбөлгө жаратты.

Экинчи жагынан алып караганда ислам дининин өлкөдө баш аламан жайылуусу коомдо төмөндөгүдөй жагымсыз көйгөйлөрдүн да пайда кылды:

- диний коомчулук ар түрдүү саясий күчтөрдүн объектиси боло баштады;

- ар түрдүү багыттагы сапатсыз диний билимдин коомго жайылуусуна түркөйлүк, түшүнбөстүк жана диний карама-каршылыктар пайда болгондуктан, ислам дининин баркы түшүүдө;

- исламдын кайра жаралуусу радикалдык жана экстремистик көрүнүштөр менен коштолуп жаткандыктан, коомдо исламофобияны пайда кылды.

Демек, социалдык жана саясий туруксуздук өкүм сүргөн Кыргызстандын шартында ислам дини, бир жагынан коомду бириктирүүчү күчтүн булагы болсо, экинчи жагынан туруксуздуктун дагы булагы болуп калышы ыктымал.

Адабияттар:

1. Внедрение исламских принципов финансирования в Кыргызстане [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.islamisemya.com/obshchestvo/obshchestvo/ekonomika/2554-vnedrenie-islamskikh-printsipov-finansirovaniya-v-kyrgyzstane>. – Загл. с экрана.
2. Постановление Правления НБ КР О Положении “О реализации исламских принципов финансирования в Кыргызской Республике в рамках пилотного проекта” (№32/2 от 30.10.2006) / Нормативные акты Кыргызской Республики. – Бишкек. – 2006. – 20 май. – С.54.
3. 2014-2020-жылдарга Кыргыз Республикасынын диний чөйрөдөгү мамлекеттик саясатынын концепциясы [Текст].- Бишкек, [б.и.], 2014. – 79 б.
4. Маанаев, Э.Ж. Кыргызстандагы идеологиялык кырдаал жана анын келечеги [Текст] / Маанаев Э.Ж.– Б.: [б.и.], 2012. – 134-б.\
5. Религиозные организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://religion.gov.kg>. – Загл. с экрана.
6. Курбанова, Н.У. Ислам в современном Кыргызстане [Текст]: моногр. / Н.У. Курбанова. - Бишкек: [б.и.], 2008. – 164 с.
7. Диний догмаларга каршыбыз [Текст] // Кыргыз Туусу. – 2011. – 11-окт.
8. “Адамдан граждандык укуктарын коргоо” коомдук бирикмесинин К.Бакиевге кайрылуусу [Текст] Кырг. Респ. Президентинин арх., ф.1, оп.1, д. 3695. 16-12, л.32.
9. Ковальченко, И.Д. Методы исторического исследования [Текст]/И.Д. Ковальченко.– М.: [б.и.], 2003. – 486 с.
10. Материалы по полоничеству в г. Мекку в 1959 г. [Текст] ЦГА КР, ф.2597, оп.2, д.40, л.79.
11. И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин окутуучулук-профессордук курамынын ичинен ажылыкка барып келгендерди иликтөө материалдарынан (октябрь 2014-ж.) [Текст]: Изилдөөчүнүн талаа дептеринен. – окт. 2014-ж. Бишкек, 2014. – 40-б.
12. Программный отчет – 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sezim.org/images/reports/Godovoi_otchet.pdf. – Загл. с экрана.

Рецензент: к.и.н., Молдокулова Д.